

Havryliuk, R. P. "Istorychnyi kontekst stanovlennia ta rozbudovy natsionalnoi systemy mizhnarodnoho transferu tekhnolohii Yaponii" [Historical Context of Formation and Development of National International Technology Transfer of Japan]. *Stratehiia rozvytku Ukrainy: Ekonomika. Sotsiologhiia. Pravo*, no. 1 (2012): 52-61.

Korolyova, Ye. "Vidkryta Ukraina. Z yakykh krain do nas pryizhdzhaiut inozemtsi ta na yaku robotu mozhut rozrakhovuvaty" [Open Ukraine. From Which Countries Do Foreigners Come to Us and What Kind of Work Can They Expect]. *Fokus*. November 23, 2021. <https://fokus.ua/uk/ukraine/498668-iz-kakih-stran-v-ukrainu-priezzhayut-inostrancy-i-na-kakuyu-rabotu-mogut-rasschityvat>

Kyrychenko, A. "IT 2023: shcho naspravdi vidbuvaetsia z vitchyznianym rynkom" [IT 2023: What Is Really Happening to the Domestic Market]. *Ukrinform*. April 07, 2023. <https://www.ukrinform.ua/rubric-technology/3692904-it-2023-so-naspravdi-vidbuvaetsia-z-vitchyznianim-rinkom.html>

Lipych, O. "U Svitovomu banku skazaly, skilky treba koshtiv, shchob vidbuduvaty Ukrainu pislia viiny" [The World Bank Said How Much Money Is Needed to Rebuild Ukraine after the War]. *Obozrevatel*. December 05, 2022. <https://news.obozrevatel.com/ukr/economics/u-svitovomu-banku-skazali-skilki-treba-koshtiv-schob-vidbuduvaty-ukrainu-pislya-vijni.htm>

"Mihratsiia v Ukraini: tsyfry i fakty" [Migration in Ukraine: Figures and Facts]. *MOM. OON. Mihratsiia*. 2021. https://ukraine.iom.int/sites/g/files/tmzbd11861/files/documents/migration_in_ukraine_facts_and_figures_2021-ukr_web.pdf

"MON prodovzhuie populiaryzuvaty vyshchu osvitu Ukrainy na mizhnarodnomu rivni" [MES Continues to Popularize Higher Education of Ukraine at the International Level]. *Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy*. May 28, 2021. <https://mon.gov.ua/ua/news/mon-prodovzhuye-popularizuvati-vishu-osvitu-ukrayini-na-mizhnarodnomu-rivni>

"Statystychni dani" [Statistics]. *Derzhavna mihratsiina sluzhba Ukrainy*. <https://dmsu.gov.ua/diyalnist/statystichni-dani.html>

Sudakov, M., and Lisohor, L. "Rynok pratsi Ukrainy 2022-2023: stan, tendentsii ta perspektyvy" [Labor Market of Ukraine 2022-2023: State, Trends and Prospects]. https://solidarityfund.org.ua/wp-content/uploads/2023/04/ebrd_ukraine-lm-1.pdf

Vyshlinskyi, H. et al. "Bizhentsi z Ukrainy: khto vony, skilky yikh ta yak yikh povernuty? Finalnyi zvit" [Refugees from Ukraine: Who Are They, How Many are There and How to Return Them? Final Report]. *Tsentr ekonomichnoi stratehii*. August 29, 2023. <https://ces.org.ua/wp-content/uploads/2023/09/bizhenczi-z-ukra%D1%97ni.-finalnij-zvit.pdf>

УДК 338.245.4

JEL: R58

DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2023-11-61-69>

АНТИКРИЗОВІ ІНСТРУМЕНТИ ВІДНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ГРОМАД У ВОЄННИЙ І ПОВОЄННИЙ ЧАС

©2023 ЛУК'ЯНИХІНА О. А., ДЕМЕНТОВ В. О., ПАРФЕНТІЙ Л. А.

УДК 338.245.4

JEL: R58

Лук'янихіна О. А., Дементов В. О., Парфентій Л. А. Антикризіві інструменти відновлення та розвитку громад у воєнний і повоєнний час

Метою статті є вивчення й аналіз науково-методичних підходів та досвіду управлінців у громадах щодо процесу відновлення та розвитку, а також формування рекомендацій щодо застосування найефективніших антикризових інструментів відновлення та розвитку громад у воєнний і повоєнний час, які засновані на засадах сталості, ефективності й оптимальної якості надання послуг, адже війна стала критичною визначальною перевіркою територіальних громад України на інституційну спроможність, організаційну готовність, ресурсну економічну витривалість і кадровий потенціал. У результаті аналізу наукових праць численних вчених було встановлено, що єдиного підходу стосовно вибору та застосування інструментів відновлення та розвитку громад в науковій літературі немає. У результаті дослідження було систематизовано антикризові інструменти відновлення та соціально-економічного розвитку громад у воєнний та повоєнний час і запропоновано класифікувати їх на інструменти інституційного спрямування, фінансово-економічні та соціально-економічні інструменти. Проаналізовано переваги використання кожного із антикризових інструментів відновлення та соціально-економічного розвитку громад у воєнний і повоєнний період. Надано комплексні рекомендації щодо ефективного використання антикризових інструментів відновлення та розвитку громад у воєнний і повоєнний час з урахуванням успішного досвіду співпраці в умовах війни українських управлінців і міжнародних партнерів. Наукова новизна дослідження полягає в концептуальному обґрунтуванні ефективності використання антикризових інструментів відновлення та соціально-економічного розвитку громад у воєнний і повоєнний час, суть якого полягає в синергетичній проєкції стратегічного розвитку громад на принципах системності та цілісності, ефективності та сталості, багатоваріантності та безповоротності. Перспективами подальших досліджень у даному напрямі є вивчення досвіду комплексного оперативного реагування органів місцевої влади спільно з представниками громадянського суспільства на ситуативні виклики, пов'язані з безпосередніми воєнними діями та повоєнними наслідками. Цілеспрямований, хоча й поступовий рух у напрямку розв'язання проблеми відновлення та розвитку громад у воєнний і повоєнний час є підґрунтям для відновлення економічної та інших сфер суспільного життя в Україні.

Ключові слова: антикризові інструменти, відновлення, соціально-економічний розвиток, стратегічне планування, соціально-економічна інфраструктура, інтеграція ВПО, релокація бізнесу, підтримка підприємців.

Рис.: 1. **Бібл.:** 10.

Лук'янихіна Олена Анатоліївна – кандидат економічних наук, доцент, завідувачка кафедри соціально-економічних дисциплін, Сумська філія Харківського національного університету внутрішніх справ (вул. Миру, 24, Суми, 40007, Україна)

E-mail: elenaluk2006@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0326-9983>

Researcher ID: <https://www.webofscience.com/wos/author/record/JLL-8289-2023>

Scopus Author ID: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=56638615700>

Дементов Володимир Олександрович – кандидат наук з державного управління, доцент, доцент, кафедри соціально-економічних дисциплін, Сумська філія Харківського національного університету внутрішніх справ (вул. Миру, 24, Суми, 40007, Україна)

E-mail: dementov_v@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7740-4594>

Парфентій Людмила Анатоліївна – кандидат економічних наук, доцент кафедри соціально-економічних дисциплін, Сумська філія Харківського національного університету внутрішніх справ (вул. Миру, 24, Суми, 40007, Україна)

E-mail: l.a.mohylina@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8896-4928>

UDC 338.245.4

JEL: R58

Lukianykina O. A., Dementov V. O., Parfentii L. A. Anti-Crisis Tools for Community Recovery and Development During the Wartime and in the Post-War Period

The aim of the article is to study and analyze the scientific and methodological approaches and experience of managers in communities regarding the process of recovery and development, as well as to formulate recommendations for the use of the most effective anti-crisis tools for the recovery and development of communities during the wartime and in the post-war period, which are based on the principles of sustainability, efficiency and optimal quality of service provision, as the war has become a crucial determining test of territorial communities of Ukraine for institutional capacity, organizational readiness, resource economic endurance and potential of personnel. As a result of the analysis of scientific works of numerous scientists, it was found that there is no unified approach to the selection and application of tools for the recovery and development of communities in the scientific literature. As a result of the study, anti-crisis tools for the recovery and socioeconomic development of communities during the wartime and in the post-war period are systematized and it is proposed to classify them into institutional tools, financial-economic and socioeconomic tools. The advantages of using each of the anti-crisis tools for the recovery and socioeconomic development of communities during the wartime and in the post-war period are analyzed. Comprehensive recommendations for the effective use of anti-crisis tools for the recovery and development of communities during the wartime and in the post-war period are provided, taking into account the successful experience of cooperation during the wartime between Ukrainian managers and international partners. The scientific novelty of the study lies in the conceptual substantiation of the effectiveness of the use of anti-crisis tools for the recovery and socioeconomic development of communities during the wartime and in the post-war period, the essence of which lies in the synergistic projection of the strategic development of communities on the principles of consistency and integrity, efficiency and sustainability, multivariance and irreversibility. Prospects for further research in this direction are to study the experience of comprehensive operational response of local authorities together with representatives of civil society to situational challenges associated with direct hostilities and post-war consequences. Purposeful, albeit gradual, movement towards solving the problem of recovery and development of communities during the wartime and in the post-war period is the basis for the recovery of economic and other spheres of public life in Ukraine.

Keywords: anti-crisis tools, recovery, socioeconomic development, strategic planning, socioeconomic infrastructure, integration of IDPs, business relocation, support for entrepreneurs.

Fig.: 1. **Bibl.:** 10.

Lukianykina Olena A. – PhD (Economics), Associate Professor, Head of the Department of Socio-Economic Disciplines, Sumy branch of the Kharkiv National University of Internal Affairs (24 Myru Str., Sumy, 40007, Ukraine)

E-mail: elenaluk2006@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0326-9983>

Researcher ID: <https://www.webofscience.com/wos/author/record/JLL-8289-2023>

Scopus Author ID: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=56638615700>

Dementov Volodymyr O. – PhD (Public Administration), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Socio-Economic Disciplines, Sumy branch of the Kharkiv National University of Internal Affairs (24 Myru Str., Sumy, 40007, Ukraine)

E-mail: dementov_v@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7740-4594>

Parfentii Liudmyla A. – PhD (Economics), Associate Professor of the Department of Socio-Economic Disciplines, Sumy branch of the Kharkiv National University of Internal Affairs (24 Myru Str., Sumy, 40007, Ukraine)

E-mail: l.a.mohylina@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8896-4928>

Війна росії проти України стала критичною визначальною перевіркою територіальних громад України на інституційну спроможність, організаційну готовність, ресурсну економічну витривалість і кадровий потенціал. Виникли надзвичайні умови, у яких менеджмент територіальних громад вимушений був оперативного реагувати на виклики та загрози й у режимі реального часу розв'язувати комп-

лекс завдань, коли громади перебували в епіцентрі бойових дій, деякі опинились в окупації, деякі приймали значну кількість внутрішньо переміщених осіб (далі – ВПО) та організовували гуманітарні штаби.

Вторгнення росії в Україну стало критичною точкою, що започаткувала новий етап для всієї країни. Ця подія обумовила виникнення нових соціально-економічних умов в Україні, а також появу нових

викликів перед державною владою, місцевим самоврядуванням, соціально відповідальним бізнесом, громадськими організаціями, міжнародними гуманітарними місіями та кожним українцем. Війна породила нові умови невизначеності, тому необхідні нові підходи до забезпечення потреб населення громад; нові форми підтримки громадян, нові завдання комплексної мобілізації ресурсів для забезпечення оптимального соціально-економічного стану на місцях, переорієнтація, відновлення та соціально-економічний розвиток постраждалих громад. Також важливим є виникнення нових форм і рівнів співпраці, взаємопідтримки та міжсекторальної взаємодії з метою забезпечення безпеки, захисту життя, фізичного та психічного здоров'я, а також збереження та підвищення якості життя мешканців територіальних громад [1].

Проблематику відновлення та розвитку українських громад, постраждалих унаслідок збройної агресії російської федерації, розглядали у своїх працях такі науковці, як Р. Бедрій, В. Воробей, О. Джигора, А. Дуб, Д. Ливч, О. Липський, Х. Патицька, І. Сторонянська, І. Супрунов, І. Хоменко та ін.

Проте, незважаючи на активне дослідження питання відновлення українських територій, у науковій літературі відсутній єдиний підхід стосовно вибору та застосування антикризових інструментів відновлення та розвитку громад у воєнний і повоєнний час.

Потужний досвід керівництва громад щодо оперативного прийняття швидких рішень, узгодження дій із представниками збройних сил та органів поліції, щоденної наполегливої превентивної роботи із запобігання гуманітарної кризи (потоки переселенців з потребою розміщення та забезпечення їжею, одягом, житлом тощо; паливна криза, пошкоджений або втрачений рухомий склад; зруйнований або пошкоджений житловий фонд; збільшення чисельності вразливих і маломобільних груп населення) має бути підданий ґрунтовному науковому аналізу з метою формування ефективної основи для розбудови дієвої системи відновлення та розвитку громад у воєнний і повоєнний час. Об'єктивною умовою формування такої системи є врахування викликів, з якими громади зіткнулися внаслідок військових дій, включення до її складу стратегічно обумовлених конкретних безпекових заходів (оборонно-захисних, з енергетичної безпеки, формування відповідних продовольчих, лікарських запасів тощо) та заходів із подолання у громадах соціально-економічних проблем (боротьба з безробіттям, розвиток підприємництва, забезпечення населення необхідними товарами та послугами, загальне відновлення соціально-економічної інфраструктури тощо).

Отже, *метою* статті є вивчення й аналіз науково-методичних підходів та досвіду управлінців у громадах щодо процесу відновлення та розвитку, а також формування рекомендацій щодо найефективнішого

застосування антикризових інструментів відновлення та соціально-економічного розвитку громад, у т. ч. тих, що відновлюються після бойових дій та окупації (деокупованих), і тих, які знаходяться далеко від лінії фронту та приймають ВПО та релокований бізнес на своїй території, у воєнний і повоєнний час.

Відповідно до мети дослідження в роботі використана раціональна сукупність методів теорії пізнання. Дослідження базується на аналізі запропонованих у науковій літературі антикризових інструментів відновлення та розвитку громад у воєнний і повоєнний час, що дозволило сформулювати та обґрунтувати певні теоретичні висновки та практичні рекомендації.

Для досягнення зазначеної мети науковою статтю використано загальнонаукові та спеціальні методи дослідження: аналіз і синтез, метод причинно-наслідкового аналізу, формально-юридичний і статистичний методи, методи систематизації та логічного узагальнення.

Нормативну та емпіричну базу дослідження становлять нормативні акти, вітчизняна наукова література та публікації в періодичних виданнях, статистична інформація.

Через агресію росії мирне населення України (близько 10,5 мільйонів людей) були змушені змінити своє місце проживання в межах країни або виїхати за кордон (майже 7 мільйонів людей). З тих регіонів, де були (або й зараз ведуться бойові дії) у безпечні місця було релоковано понад 400 підприємств, щонайменше 200 з них уже відновили виробничий процес [2]. Усі ці події значно вплинули як на економіку країни загалом, так і на зайнятість населення зокрема. Найсильніше війна вплинула на мікро-, малі та середні підприємства через їхню меншу стійкість і обмеженість ресурсів порівняно з великими підприємствами. Загалом російське вторгнення завдало катастрофічної шкоди українській економіці, що, за даними Мінекономіки [3], призвело до падіння ВВП на 29,2% і зниження рівня життя українців. Експортно-імпорне сальдо платіжного балансу 2022 р., за даними Міністерства фінансів [4], становило –16,8%, що є найбільшим показником за останні 17 років.

Зазначимо, що 65% ВВП України у довоєнний час припадало на третинний сектор (сфера послуг), а частка вторинного (виробництво) та первинного (сільське господарство та видобуток) секторів протягом багатьох років скорочувалася. Особливістю деструктивного впливу війни є руйнування переважно фізичної інфраструктури, у зв'язку з чим первинний і вторинний сектори економіки постраждали найбільше, відчутно втративши свої активи. Проте завдяки мобільності третинного сектора (сфери послуг) навіть у прифронтових регіонах збереглась економічна активність населення. Руйнування та зміна звичних умов функціонування підприємств обумовила і зміни в їх актуальних потребах.

У спільному звіті «Швидка оцінка завданої шкоди й потреб на відновлення» [5] Європейської Комісії, Уряду України і Світового Банку (серпень 2022 р.) викладено думку, що планувати відновлення України потрібно за принципом «Відбудувати краще, ніж було» («Build back better»). Цей підхід розглядається як найбільш реалістичний і раціональний, оскільки в Україні існує унікальна можливість відбудовувати зруйновану та пошкоджену інфраструктуру виходячи із нових принципів, зробивши її більш ефективною, якісною та довговічною як економічно, так і соціально – з урахуванням вимог безбар'єрності, зручності та безпечності експлуатації для всіх груп споживачів. За даними Звіту [5], шкода, завдана Україні через війну, оцінюється загальним обсягом у 97 млрд дол. США, із них збитки, нанесені інфраструктурі мобільності – 30 млрд дол. США (31%), збитки житловій інфраструктурі – 39 млрд дол. США (40%). Загальний же обсяг необхідних коштів, потрібних на відновлення за формулою «Відбудувати краще, ніж було», складає 349 млрд дол. США.

Очевидно, що соціально-економічний розвиток громад в умовах воєнного стану може бути забезпечений шляхом окреслення та вирішення органами місцевого самоврядування низки пріоритетних завдань, серед яких:

- ✦ максимально можлива оптимізація управління ресурсним потенціалом відповідних територій (людський капітал, фінансово-інвестиційний потенціал тощо);
- ✦ сприяння створенню, відновленню, сталому функціонуванню та розвитку мікро-, малого та середнього бізнесу з метою створення робочих місць;
- ✦ наповнення місцевих бюджетів;
- ✦ ефективне виконання соціально-захисних функцій щодо забезпечення потреб мешканців громад у відповідних, у тому числі базових, соціально критичних товарах і послугах.

Реалії війни обумовили специфіку соціально-економічного відновлення та розвитку громад, що передбачає участь у цих процесах не тільки соціально та економічно активних місцевих мешканців громад, а й внутрішньо переміщених осіб та, в деяких громадах, – релокованого бізнесу, що «вимагає нового типу взаємодії, побудови комунікації, формування ефективної підприємницької інфраструктури з урахуванням безпекового фактора» [2].

Від початку війни у 2022 р. державою здійснені певні кроки як відповідь на виклики із необхідності економічного відновлення та залучення для цього відповідних ресурсів. Закон України «Про державну підтримку інвестиційних проектів із значними інвестиціями в Україні» (зі змінами, внесеними згідно із Законом від 09.08.2023 р. № 3311-IX) спрямований на залучення стратегічних інвесторів в економіку Украї-

ни та підвищення її інвестиційної привабливості та конкурентоспроможності шляхом підтримки великих інвестиційних проектів.

Цим законом запроваджено форми державної підтримки проектів із значними інвестиціями, які мають фінансовий характер:

- ✦ звільнення від сплати окремих податків та зборів;
- ✦ звільнення від оподаткування ввізним митом нового обладнання, що ввозиться за проектом і потрібно для його реалізації;
- ✦ забезпечення переважного права землекористування земельною ділянкою державної або комунальної власності для реалізації інвестиційного проекту із значними інвестиціями;
- ✦ забезпечення за рахунок бюджетних коштів та з інших джерел, не заборонених законом, будівництва об'єктів інженерно-транспортної інфраструктури або компенсація їх вартості у випадку побудови інвестором.

За висновками сучасних вітчизняних науковців О. Липського, І. Сторонянської, Х. Патицької, А. Дуба, О. Джигори, І. Супрунова, Р. Бедрія та інших, в умовах війни дієвими інструментами відновлення та соціально-економічного розвитку громад у стратегічному контексті є: фінансовий лізинг, краудфандинг, револьверний фонд, індустріальний парк, бізнес-інкубатор, кооператив, соціальне підприємництво, агенція місцевого економічного розвитку, центр залучення інвестицій, кластер, дуальна освіта [1; 6–8].

На наш погляд, з точки зору механізмів і характеру потенційного впливу на стейкхолдерів, і як результат – на процеси відновлення та соціально-економічного розвитку громад у воєнний і повоєнний час, вищезазначені інструменти варто розподілити на умовні групи:

- 1) інструменти інституційного спрямування;
- 2) фінансово-економічні інструменти;
- 3) соціально-економічні інструменти.

До **інструментів інституційного спрямування**, які за механізмом дії мають комплексний характер, пропонуємо віднести:

1. *Агенції місцевого економічного розвитку* (АМЕР) – інституційний інструмент розвитку території. Це неполітичні динамічні інституції, діяльність яких спрямована на реалізацію стратегічних програм розвитку територій, на які вони поширюють свою діяльність. Їх завданням є консолідація зусиль влади, бізнесу та громади задля вирішення спільних проблем і створення нових можливостей на конкретній території. Інституційними ознаками АМЕР є: «міжсекторність (взаємодія із усіма суб'єктами місцевої економіки, макроекономічними та зовнішньоекономічними суб'єктами); територіальність (працює для розвитку конкретної громади/громад тощо); націленість на розвиток (діяльність спрямована на створен-

ня нової доданої вартості в межах місцевої економіки, а не для розподілу існуючої» [9, с. 19].

2. *Центр залучення інвестицій* – інституція, яка функціонує з метою створення та поширення інфраструктури про інвестиційні можливості та переваги інвестування в конкретну територію, а також здійснює супровід бізнес-інвестиційних проєктів у межах територіальної громади.

3. *Індустріальний парк* – виділена в межах територіальної громади й облаштована відповідною інфраструктурою (інженерними комунікаціями) територія для ведення господарської діяльності у сфері переробної промисловості, переробки промислових і побутових відходів, науково-технічної діяльності тощо. В умовах війни індустріальні парки можуть стати дієвим інструментом стимулювання релокації підприємств із території ведення бойових дій та прифронтових зон у безпечні регіони. Регулюється Законом України «Про індустріальні парки».

4. *Кластер* – це об'єднання пов'язаних між собою підприємств, установ та організацій одного або різних видів діяльності, які географічно близько розташовані та взаємодіють у певній галузі для досягнення спільної мети. Завдяки участі великого кола учасників кластер може забезпечити весь життєвий цикл продукту: від зародження ідеї до доставки продукту кінцевому споживачу. Функціонування кластера сприяє активізації відразу кількох видів підприємницької діяльності, допомагає налагодженню взаємодії підприємств із освітніми та науковими установами, формує потужний місцевий бізнесовий осередок [10].

5. *Бізнес-інкубатор* – інструмент створення та підтримки організації (у формі неприбуткової ГО, комунальної установи чи комерційного підприємства), що підтримує мікро-, малий і середній бізнес на початкових стадіях їх функціонування (надає на певних умовах приміщення та відповідне майно, забезпечує консультаційними, бухгалтерськими, юридичними послугами, організовує навчання та тренінги, інформаційне та рекламне забезпечення тощо), використовуючи для фінансування відповідної діяльності як залучені кошти (грантові, бюджетні, кошти регіональних і державних програм підтримки і розвитку малого та середнього бізнесу), так і власні (отриманий прибуток від наданих послуг).

Фінансово-економічні інструменти створюють фінансові передумови для залучення та використання коштів для цілей відновлення:

1. *Фінансовий лізинг* – вид правових відносин, за якими лізингодавець передає лізингодержувачу на визначений строк і за встановлену плату у володіння або користування об'єкт лізингу – майно. Цей інструмент створює можливість залучення ресурсів приватного сектора для розвитку матеріально-технічної бази громади (громадського транспорту, збору та вивезення ТПВ, модернізації об'єктів ЖКГ). Регулюється Законом України «Про фінансовий лізинг».

2. *Краудфандинг* – публічне залучення коштів від значної кількості фізичних осіб і організацій на добровільній основі з метою реалізації конкретного проєкту або підтримки певної інституції. Ініціаторами цього процесу можуть бути фізичні особи, організації, органи місцевого самоврядування та інші учасники. В умовах війни застосування краудфандингу в Україні може відіграти значущу роль у фінансуванні відновлення інфраструктури та приватних будівель, пошкоджених внаслідок бойових дій. Органи місцевого самоврядування в Україні розглядають краудфандинг як новий спосіб цільового акумулювання коштів, який в сучасних умовах передбачає їх збір переважно через інтернет.

3. *Револьверний фонд* – створений територіальною громадою фонд грошових коштів (наповнення забезпечується з різних джерел: місцевий бюджет, грантові кошти, кошти фізичних осіб, бізнес-структур, благодійних організацій, ОСББ тощо) для надання економічно вигідних сприятливих позик суб'єктам підприємницької діяльності на поворотній основі. Ці позики призначені для реалізації економічних цілей відповідно до стратегічних пріоритетів соціально-економічного розвитку громади. В умовах воєнного стану та загроз енергетичній системі України використання цього інструменту місцевого економічного розвитку стає особливо важливим, оскільки сприяє фінансуванню заходів з енергетичної безпеки на рівні багатоквартирних і приватних житлових будинків, а також в секторі малого та середнього підприємництва.

До інструментів соціально-економічного спрямування варто віднести:

1. *Кооператив* – юридична особа, утворена фізичними та/або юридичними особами, які добровільно об'єдналися на основі членства для ведення спільної господарської та іншої діяльності з метою задоволення своїх економічних, соціальних та інших потреб на засадах самоврядування (регулюється Законом України «Про кооперацію»).

2. *Соціальне підприємництво* – інструмент соціальної підтримки, підприємницька діяльність, метою якої є не тільки отримання прибутку, а й досягнення соціального та/або екологічного ефекту. Соціальне підприємництво – це реальний бізнес, метою якого є вирішення конкретного завдання соціального спрямування. Внаслідок війни в Україні, на жаль, збільшилась кількість соціально незахищених осіб, тож підтримка соціального підприємництва на рівні територіальних громад, особливо тих, куди переселилась велика кількість ВПО, є вагомим аспектом їх інтеграції та водночас потужним поштовхом до соціально-економічного розвитку власне цих громад.

3. *Дуальна освіта* – інструмент місцевого економічного розвитку, спрямований на стимулювання зайнятості мешканців громади та забезпечення місцевого бізнесу кваліфікованим персоналом через пропозицію здобувачам способу навчання, за яким

теоретичний матеріал опановується в закладі з педагогом, а практичне навчання проходить безпосередньо на виробництві.

Розглянемо переваги використання фінансово-економічних інструментів відновлення та соціально-економічного розвитку громад у воєнний і повоєнний періоди.

Для фінансового лізингу це відтермінування в часі виплат за користування майном із використанням системи поступової оплати; можливість чітко визначити умови угоди; здійснюється без проведення процедури публічних закупівель; після завершення строку дії угоди фінансового лізингу об'єкт лізингу стає комунальною власністю; на об'єкт лізингу не можна накласти стягнення або арешт; лізингодавець провадить технічне обслуговування об'єкта лізингу протягом періоду його експлуатації.

Використання краудфандингу сприяє залученню мешканців до управління громадою через участь у фінансуванні проекту; можливості трансформації заощаджень населення в інвестиційні ресурси; можливості реалізації більшої кількості інноваційних проєктів.

Перевагами револьверного фонду є спрямованість на активізацію взаємодії між органом місцевого самоврядування та економічними суб'єктами громади; цільова спрямованість при наданні позик; чітко встановлені строки користування позикою та її повернення; стимулювання розвитку конкретної сфери, на підтримку якої спрямоване функціонування револьверного фонду; спільне фінансування дозволяє розширити обсяги фінансових ресурсів, що направлятимуться на розвиток сфери, яка є стратегічно важливою для громади.

На рис. 1 наведено узагальнену авторами схему із зазначеною на ній низкою переваг, які є спільними для декількох інструментів соціально-економічного та/або інституційного спрямування.

Позитивні наслідки їх використання проявляються на рівні територіальної громади в поліпшенні макропоказників розвитку та можуть викликати мультиплікативний ефект у різних сферах.

Проте деякі інструменти можуть спричинити специфічні, відмінні від інших, наслідки та ефекти. Так, особливими перевагами від використання індустріальних парків є створення спеціальної інфраструктури з підведеними інженерними комунікаціями на визначеній території та забезпечення ефективного контролю на цій ділянці економічного життя громади. Між тим, деякі науковці та практики все ж скептично ставляться до використання такого інструменту залучення інвестицій, наголошуючи на тому, що пільгове оподаткування в рамках функціонування індустріальних парків втрачає ефект стимулу за наявності корупційних ризиків ведення бізнесу.

Створення та функціонування бізнес-інкубаторів на території громади веде до формування сприятливого організаційно-економічного клімату для розвитку малого та середнього бізнесу.

Кластер може надати такі переваги від використання: зміцнення місцевої економіки шляхом ефективної комунікації та поглиблення співпраці між суб'єктами ринку; розвиток різноманітних видів економічної діяльності на території громади, за можливої участі підприємств у кластері; формування повного циклу «ланцюгів» виробництва продуктів в межах громади [10].

За умов нестачі ресурсів ведення бізнесу у формі кооперативів сприятиме «зниженню витрат малих місцевих товаровиробників та збільшенню можливостей виробництва та збуту продукції через об'єднання виробничих ресурсів та колективний територіально орієнтований маркетинг; порівняно кращому доступу до фінансових ресурсів, ніж у дрібних товаровиробників; у рамках кооперативного руху відбувається гуртування мешканців громади та малих підприємців, що сприятливо впливає на формування середнього класу суспільства» [6].

Серед наведених фінансово-економічних інструментів відновлення та соціально-економічного розвитку громад саме лізинг, бізнес-інкубатори, револьверні фонди та соціальне підприємство, на нашу думку, є потенційно найбільш ефективними та дієвими в умовах воєнного та повоєнного періодів і можуть бути застосовані в період відновлення, для якого вочевидь очікується ресурсна обмеженість місцевих бюджетів. Вони можуть набути характеру інструментів соціальної підтримки, соціального стимулювання та стратегічного сталого соціально-економічного розвитку, також їх можна визначити як вагому складову інтегрування ВПО в соціально-економічне життя громад.

ВИСНОВКИ

Серед найактуальніших завдань влади сьогодні можна виділити такі:

- ✦ максимально можливе збереження або відновлення в громадах темпів та показників соціально-економічного розвитку;
- ✦ широкомасштабна соціально-економічна підтримка місцевого населення та підприємницьких ініціатив мешканців громад (місцевих і ВПО);
- ✦ максимальне сприяння динамічній та ефективній інтеграції ВПО та релокованого бізнесу в економіку громад.

Беручи до уваги успішний досвід співпраці українських управлінців та міжнародних партнерів в умовах війни щодо ефективного використання антикризових інструментів відновлення та розвитку громад у воєнний і повоєнний час, маємо надати такі комплексні рекомендації:

Рис. 1. Переваги від використання інструментів соціально-економічного та/або інституційного спрямування
 Джерело: узагальнено за [1; 6–8].

- ✦ сприяння забезпеченню комунікаційної й аналітичної підтримки бізнесу;
- ✦ заохочення розширення доступних кредитних програм;
- ✦ допомога щодо виходу на зовнішні ринки, надання консультаційних послуг з експорту, проведення комунікаційних кампаній, оптимізації доступу до глобальних платформ електронної комерції;
- ✦ ініціювання розширення програм експортно-кредитних агентств, спрощення процедур митного оформлення, видача транспортних ліцензій та оптимізація пропускнуої спроможності залізниць і автомобільних доріг;
- ✦ сприяння дерегулюванню ринку праці та розширенню програм підтримки зайнятості населення;
- ✦ гарантування безпечного доступу до критичної інфраструктури на деокупованих територіях;

- ✦ забезпечення консультаційної та фінансової складових щодо пошуку нових партнерів;
- ✦ сприяння підтримці підприємців у залученні коштів шляхом надання грантів для розвитку власного бізнесу, а також для відновлення підприємницької діяльності на територіях, які найбільше постраждали від війни, наданні грантів на працевлаштування ВПО.

Впевнені, що виконання зазначених рекомендацій в комплексі з ефективним використанням розглянутих антикризових інструментів забезпечить дієві та сталі результати щодо відновлення та розвитку громад у военний і повоєнний час.

Підбиваючи підсумки, акцентуємо увагу на важливості та необхідності вивчення та застосування унікального досвіду комплексного оперативного (часто екстреного) реагування місцевої влади спільно з іншими представниками громадянського суспільства (бізнесом, волонтерськими, громадськими організаціями, міжнародними місіями) на ситуативні виклики, пов'язані з безпосередніми воєнними діями (тимчасова окупація, обстріли територій тощо) та повоєнними наслідками (ушкоджена соціально-економічна інфраструктура, втрати серед цивільного населення, стагнація підприємницької активності, виїзд людей з відповідних територій тощо), у практиці стратегічного планування відновлення та розвитку громад з урахуванням усіх можливих ризиків, викликів і можливостей, та прагнення до досягнення визначених конкретних стратегічних цілей з використанням всього арсеналу антикризового інструментарію. ■

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Липський О. Аналіз розвитку економіки України в умовах воєнного стану від Василя Хмельницького / Ліга. Закон. 15.09.2022. URL: https://biz.ligazakon.net/news/213969_analz-rozvitku-ekonomki-ukrani-v-umovakh-vonnogo-stanu-ud-vasilya-khmelnytskogo
2. Ливч Д., Хоменко І., Федчишин В., Дяків А. Оцінка впливу війни в Україні на мікро- та малі підприємства: фінальний звіт оперативної оцінки впливу війни (в рамках проекту МОМ «Розвиток МСП: економічна інтеграція внутрішньо переміщених осіб та відновлення бізнесу»). Київ, 2022. 54 с.
3. Мінекономіки: ВВП за підсумком 2022 року впав на 29,2% / Міністерство економіки України. 2023. URL: <https://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=b30e854d-b47d-4806-82ac-bb6daa87fa51&title=Minekonomiki>
4. Зовнішньоторговельний баланс України з 2005 по 2022 / Мінфін. 2023. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/gdp/eximp/>
5. Україна. Швидка оцінка завданої шкоди й потреб на відновлення – серпень 2022. Світовий банк, Уряд України, Європейська Комісія / ред. О. Буря. 2022. URL: [en/099545009082226957/pdf/P1788430ed0fce0050b9870be5ede7337c6.pdf](https://documents1.worldbank.org/curated/en/099545009082226957/pdf/P1788430ed0fce0050b9870be5ede7337c6.pdf)
6. Сторонянська І., Патицька Х., Дуб А. Місцевий економічний розвиток у територіальних громадах: антикризові інструменти у военний і післявоєнний період: посібник для органів місцевого самоврядування (в рамках проекту USAID «Підвищення ефективності роботи і підзвітності органів місцевого самоврядування»). Львів, 2022. 71 с.
7. Джигора О. М., Супрунов І. В. Виклики місцевого економічного розвитку в умовах війни та післявоєнного відновлення // Економіка відновлення міст: збірник матеріалів Міжнародного урбаністичного форуму (м. Київ, 22–23 березня 2023 р.). Київ: КНЕУ, 2023. С. 51–54.
8. Бедрій Р. Організаційно-правове забезпечення місцевого економічного розвитку в умовах війни в Україні. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2023. Вип. 76. С. 115–124. DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/vla.2023.76.115>
9. Економічний розвиток територій. Агенції міського розвитку / Воробей В., Кравчук К., Мочарська Л. та ін. Львів: Колір ПРО, 2013. 178 с. URL: https://auc.org.ua/sites/default/files/practik/local_economic_development_agencies_ua-1.pdf
10. Бавико О. Є. Кластерна організація економічної діяльності як управлінський засіб регіонального менеджменту. *Ефективна економіка*. 2015. № 6. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4131>

REFERENCES

- Bavyko, O. Ye. "Klasterna orhanizatsiia ekonomichnoi diialnosti yak upravlynskyi zasib rehionalnoho menezhmentu" [Cluster Organization of Economic Activity as a Management Tool for Regional Management]. *Efektivna ekonomika*, no. 6 (2015). <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4131>
- Bedrii, R. "Orhanizatsiino-pravove zabezpechennia mistsevoho ekonomichnoho rozvytku v umovakh viiny v Ukraini" [Organizational and Legal Provision of Local Economic Development in the Conditions of War in Ukraine]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriya iurydychna*, no. 76 (2023): 115-124. DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/vla.2023.76.115>
- Dzhyhora, O. M., and Suprunov, I. V. "Vykylyki mistsevoho ekonomichnoho rozvytku v umovakh viiny ta pislivoiennoho vidnovlennia" [Challenges of Local Economic Development in the Conditions of War and Post-war Reconstruction]. In *Ekonomika vidnovlennia mist*, 51-54. Kyiv: KNEU, 2023.
- Lypskyy, O. "Analiz rozvytku ekonomiky Ukrainy v umovakh voiennoho stanu vid Vasylia Khmelnytskoho" [Analysis of the Development of the Economy of Ukraine in the Conditions of Martial Law by Vasyl Khmelnytskyi]. *Liha.Zakon*. September 15, 2022. https://biz.ligazakon.net/news/213969_analz-rozvitku-ekonomki-ukrani-v-umovakh-vonnogo-stanu-ud-vasilya-khmelnytskogo
- Lyvch, D. et al. *Otsinka vplyvu viiny v Ukraini na mikro- ta mali pidpriemstva: finalnyi zvit operatyvnoi otsinky vplyvu viiny (v ramkakh proiektu MOM «Rozvytok MSP: ekonomichna intehratsiia vnutrishnyo peremishchenykh osib ta vidnovlennia biznesu»)* [Assessment of the Impact of the War in Ukraine on Micro and Small Enter-

prises: The Final Report of the Operational Assessment of the Impact of the War (Within the Framework of the IOM Project "Development of SMEs: Economic Integration of Internally Displaced Persons and Business Recovery"). Kyiv, 2022.

"Minekonomiky: VVP za pidsumkom 2022 roku vprav na 29,2%" [Ministry of Economy: GDP Fell by 29.2% at the End of 2022]. *Ministerstvo ekonomiky Ukrainy*. 2023. <https://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=b30e854d-b47d-4806-82ac-bb6daa87fa51&title=Minekonomiki>

Storonianska, I., Patytska, Kh., and Dub, A. *Mistsevyi ekonomichni rozvytok u terytorialnykh hromadakh: antykrizovi instrumenty u voenni i pisliavoenni period: posibnyk dlia orhaniv mistsevoho samovriaduvannia (v ramkakh projektu USAID «Pidvyshchennia efektyvnosti roboty i pidzvutnosti orhaniv mistsevoho samovriaduvannia»)* [Local Economic Development in Territorial Communities: Anti-crisis Tools in the War and Post-war Period: A Guide for Local Self-government Bodies

(Within the Framework of the USAID Project "Improving the Work Efficiency and Accountability of Local Self-government Bodies"). Lviv, 2022.

"Ukraina. Shvydka otsinka zavdanoi shkody i potreb na vidnovlennia – serpen 2022. Svitovyi bank, Uriad Ukrainy, Yevropeiska Komisiia" [Ukraine. Rapid Assessment of Damage and Recovery Needs – August 2022. World Bank, Government of Ukraine, European Commission]. 2022. <https://documents1.worldbank.org/curated/en/099545009082226957/pdf/P1788430ed0fce0050b9870be5ede7337c6.pdf>

Vorobei, V. et al. "Ekonomichni rozvytok terytorii. Ahentsii miskoho rozvytku" [Economic Development of Territories. Urban Development Agencies]. Lviv: Kolir PRO, 2013. https://auc.org.ua/sites/default/files/practik/local_economic_development_agencies_ua-1.pdf

"Zovnishnyotorhovelni balans Ukrainy z 2005 po 2022" [Foreign Trade Balance of Ukraine from 2005 to 2022]. *Minfin*. 2023. <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/gdp/eximp/>

УДК 364.682.4-054.73

JEL: I38; R38

DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2023-11-69-76>

МЕХАНІЗМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЖИТЛОМ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ ЯК СОЦІАЛЬНИЙ АСПЕКТ ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ У ВОЄННИЙ ПЕРІОД

©2023 ПОПЕЛО О. В., ГИРЯ М. В.

УДК 364.682.4-054.73

JEL: I38; R38

Попело О. В., Гиря М. В. Механізм забезпечення житлом внутрішньо переміщених осіб як соціальний аспект захисту населення у воєнний період

У статті окреслено поняття «внутрішньо переміщені особи» (ВПО), під яким слід розуміти громадян країни, іноземців чи осіб без громадянства, які на законних підставах перебувають на території країни, де мають постійне місце проживання, та які внаслідок військових дій та їхніх наслідків змушені залишити своє постійне місце проживання заради безпеки свого життя, у межах кордонів країни свого постійного проживання. Досліджено процес адаптації та інтеграції внутрішньо переміщених осіб в умовах війни. Аргументовано, що механізм надання житла внутрішньо переміщеним особам у воєнний період має не лише враховувати тимчасові потреби, але і сприяти довгостроковій стабільності та відновленню. Визначено житлові проблеми внутрішньо переміщених осіб в умовах воєнного стану на прикладі міста Чернігів. Розроблено механізм надання житла внутрішньо переміщеним особам. Запропоновано шляхи вирішення житлових проблем внутрішньо переміщених осіб, серед яких: будівництво модульних містечок; встановлення модульних будиночків на повітрі; надання безпроцентних кредитів на придбання житла; надання в оренду житла шляхом компенсації державою власникам такого житла; проведення інвентаризації наявного житлового фонду та використання його для тимчасового проживання внутрішньо переміщених осіб; забезпечення процесів відновлення будівництва та використання доступного житла в різних регіонах; здійснення переорієнтації вже чинних програм розвитку житлового будівництва на вирішення житлових проблем ВПО; розробка механізмів компенсації вартості житла, втраченого під час збройної агресії РФ; розробка єдиної стратегії допомоги переселенцям щодо житлових питань тощо. Стверджується, що урахування особливостей воєнного періоду вимагає негайних і ретельно спроектованих заходів, спрямованих на тимчасове та довгострокове розв'язання проблеми житла для внутрішньо переміщених осіб.

Ключові слова: механізм, державне управління, внутрішньо переміщені особи, державна житлова політика, соціальний захист, соціальна послуга, децентралізація, воєнний стан.

Рис.: 4. Бібл.: 15.

Попело Ольга Володимирівна – доктор економічних наук, доцент, професор кафедри менеджменту та адміністрування, Національний університет «Чернігівська політехніка» (вул. Шевченка, 95, Чернігів, 14027, Україна)

E-mail: popelo.olha@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4581-5129>

Researcher ID: <https://www.webofscience.com/wos/author/record/l-8572-2016>

Scopus Author ID: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57221967563>

Гиря Марина Володимирівна – магістр, кафедра менеджменту та адміністрування, Національний університет «Чернігівська політехніка» (вул. Шевченка, 95, Чернігів, 14035, Україна)

E-mail: marinagirya86@gmail.com